

УДК 347.1(477)

І.М. ГРИЩЕНКО,
викладач кафедри права
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються способи захисту (як загальні, так і спеціальні) честі, гідності та ділової репутації фізичної особи з огляду на встановлені правові норми, що регулюють відносини, пов'язані із захистом цих особистих немайнових прав фізичної особи.

Ключові слова: право на повагу до гідності і честі, недоторканність ділової репутації, фізична особа, способи захисту, захист честі, гідності, ділової репутації.

У зв'язку із становленням та розвитком в Україні ринкової економіки, демократичних відносин, які ґрунтуються на захисті прав людини і основою яких є пріоритет загальнолюдських цінностей, вирішального значення у захисті прав людини набуває повага до честі, гідності та ділової репутації фізичної особи, а також захист цих важливих прав.

Впродовж останніх років значною мірою збільшилася кількість цивільних справ за позовами про захист честі, гідності та ділової репутації та відшкодування моральної шкоди (в тому числі до засобів масової інформації), загальна кількість таких справ зростає, вони стають об'єктом уваги не тільки осіб, які є учасниками спору, а й об'єктом уваги широкої громадськості, засобів масової інформації.

Науковою базою статті є теоретичні розробки таких цивілістів, як С.С. Алексєєв, А.О. Церковна, Ю.В. Попов, І.В. Саприкіна, Р.О. Стефанчук та інші вчені, які досліджували проблеми особистих немайнових прав загалом та проблеми захисту честі, гідності та ділової репутації фізичної особи.

Право на повагу до честі, гідності, ділової репутації має фізична особа у межах загальної правоздатності з моменту народження. Вибір способу захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, належить позивачеві. Разом із тим особа, право якої порушено, може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права, визначені законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини.

Загальний перелік таких способів захисту цивільних прав та інтересів наведено в ст. 16 Цивільного кодексу України. До них належать визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб [3].

Цей перелік способів захисту не є логічною, науково обґрунтованою системою способів захисту, а, скоріше, набором різних за своїм правовим значенням заходів, однак закріп-

лення у законі такого широкого переліку способів захисту є позитивним, враховуючи те, що він полегшує їх вибір [10, с. 29]. Як правило, власник порушеного права може скористатися не будь-яким, а цілком конкретним способом захисту свого права.

Досліджуючи такий спосіб захисту, як припинення дії, яка порушує право, ми приходимо до висновку, що його можна застосовувати тоді, коли необхідно припинити порушення особистого немайнового права на майбутнє або усунути загрозу його порушення. Застосування цього способу захисту до таких прав, як право на повагу до честі, гідності, ділової репутації, дозволить не допустити шкідливих наслідків або принаймні зменшити їх. Цей спосіб захисту справедливо розглядають як загальний для всіх особистих немайнових прав. З цим можна погодитись, враховуючи його оперативність і традиційну доцільність використання у випадках тривалих правопорушень, що перешкоджають реалізації права, при цьому не позбавляючи його [10, с. 29].

Спосіб захисту, який полягає у відновленні становища, яке існувало до порушення права у сфері, яка цікавить, має обмежене застосування, оскільки відновити стан, що існував до порушення честі, гідності, ділової репутації не завжди є можливим – подібну шкоду неможливо відновити правовими засобами. Відновлювальна функція цивільного права знаходить свій вираз у двох формах: у формі відшкодування витрат у майновій сфері, які викликані посяганнями у немайновій сфері, і у формі компенсації моральної шкоди, причому йдеться саме про компенсацію втрат, а не про відшкодування витрат. Духовні інтереси не можуть бути компенсовані економічними засобами. Грошова компенсація, у свою чергу, не може забезпечити повну еквівалентність [10, с. 29–30].

Відповідно до положень Конституції України, зокрема статей 32, 56, 62, і чинного законодавства, фізичні та юридичні особи мають право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної внаслідок порушення їхніх прав і свобод та законних інтересів [2].

Відшкодування моральної шкоди є одним з найбільш дієвих способів захисту особистих немайнових прав, що використовується для відновлення порушеного права. При стягненні моральної шкоди фактично збігаються міри захисту і відповідальності. Додаткові обтяження і застосування мір відповідальності свідчать про те, що застосування лише мір захисту (наприклад, спростування відомостей) виявилось неефективним. Розмір відшкодування встановлюється судом і не може визначатися умовами договору.

Підставою для відшкодування моральної шкоди є факт заподіяння особі фізичного болю та страждань чи душевних страждань, або приниження честі, гідності, а також ділової репутації фізичної чи юридичної особи [3, ст. 23].

Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. (зі змінами та доповненнями) «Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Відповідно до чинного законодавства, моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації...» [8].

Право на відшкодування моральної шкоди має фізична особа, честь, гідність та ділову репутацію якої принижено. За загальним правилом моральну шкоду відшкодовує особа, яка її завдала, за наявності її вини [8, п. 3].

У справах про спростування відомостей, поширених засобами масової інформації (в пресі, по радіо і телебаченню), як відповідачі до участі притягаються автор, орган засобу масової інформації, що їх поширив, а у передбачених законом випадках, і відповідна служба особи цього органу, які й несуть обов'язок із відшкодування заподіяної моральної шкоди відповідно до ступеня вини кожного з них. Якщо позивач не бажає притягати когось з них до відповідальності, на решту заподіювачів моральної шкоди покладається обов'язок із відшкодування тієї її частини, яка відповідає ступеню їх вини, в разі, коли орган масової інформації не називає автора, суд виходить з того, що вину за поширення зазначених відомостей цей орган взяв на себе [8, п. 11].

На відповідача може бути покладено обов'язок із відшкодування заподіяної моральної шкоди, не тільки тоді, коли суд задовольнив вимоги позивача про спростування поширених відомостей, а й тоді, коли відповідач спростував їх добровільно [8, п. 11].

Критична оцінка певних фактів і недоліків, думки та судження, критичні рецензії творів не можуть бути підставою для задоволення вимог про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Однак, якщо при цьому допускаються образа чи порушення інших захищених законом прав особи (розголошення без її згоди конфіденційної інформації, втручання в приватне життя тощо), то це може тягти за собою відшкодування моральної шкоди [8, п. 11].

Моральна шкода відшкодовується винною особою добровільно чи за рішенням суду. При цьому не має значення, чи була заподіяна потерпілому майнова шкода та чи була вона відшкодована. При цьому також не враховується розмір такого відшкодування [8, п. 16].

Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном, або в інший спосіб. За загальним правилом така шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не передбачене законом чи договором [8, п. 16].

Щодо захисту гідності, честі й ділової репутації законодавство використовує поряд із найчастіше вживаними загальними способами захисту так звані спеціальні способи захисту.

До спеціальних способів захисту честі, гідності та ділової репутації належить:

– спростування неправдивої інформації та суміжні способи захисту, а саме: право на відповідь, право вимагати припинення подальшого поширення інформації та визнання поширеної інформації неправдивою [3, ст. 277];

– заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права [3, ст. 278].

Ст. 277 Цивільного кодексу України передбачає два спеціальні способи захисту особистих немайнових прав, яким є право на спростування неправдивої інформації та право на відповідь [3].

Під «правом на спростування» слід розуміти право фізичної особи вимагати від особи, яка порушила особисте немайнове право фізичних осіб шляхом поширення недостовірної інформації, визнання цієї інформації неправдивою у формі, яка є ідентичною чи адекватною до форми поширення неправдивої інформації [4, с. 269].

У свою чергу, під «правом на відповідь» слід розуміти право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права [4, с. 269].

Попри те, що спільним між цими способами захисту є те, що вони мають місце у випадку, коли особисті немайнові права зазнали свого порушення внаслідок поширення інформації, однак, принципова відмінність між відповіддю та спростуванням полягає в тому, що: відповідь передбачає внесення пояснення щодо поширених відомостей, тоді як спростування зводиться до визнання попередньо поширених відомостей неправдивими; відповідь здійснюється особою, стосовно якої були поширені відомості або членами її сім'ї, тоді як спростування – особою, яка поширила ці неправдиві відомості [4, с. 270]. Вимагати спростування та відповіді можуть фізичні особи, стосовно яких поширена неправдива інформація, що порушує їх особисті немайнові права [9, п. 5].

Під поширенням інформації слід розуміти: опублікування її у пресі, передавання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; переказ в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі. Поширенням інформації також є вивішування (демонстрація) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок, що за своїм змістом або формою порочать гідність, честь фізичної особи або ділову репутацію фізичної та юридичної особи [9, п. 15].

Повідомлення оспорюваної інформації лише особі, якої вона стосується, не може вважатись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам [9, п. 15]. Недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені) [9, п. 15].

Згідно з ч. 3 ст. 277 Цивільного кодексу України негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного (презумпція добропорядності) [3]. Негативною слід вважати інформацію, в якій стверджується про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій (наприклад, порушення принципів моралі, загально визнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації [9, п. 15].

Як вже зазначалось вище, особливістю спростування як спеціального способу захисту особистих немайнових прав є те, що воно здійснюється особою, яка поширила недостовірну інформацію. У випадку, коли неправдива інформація, що порушує особисті немайнові права фізичних осіб, була поширена кількома особами, то ці особи повинні спростувати її солідарно. Якщо ж неправдива інформація була поширена посадовими або службовими особами при виконанні ними своїх посадових (службових) обов'язків, то обов'язок спростувати поширену інформацію покладається на юридичну особу, в якій вона працює [4, с. 272].

Окремий порядок встановлений законодавцем і для спростування інформації, автор якої є невідомим. Це можливо, наприклад, у випадку, коли інформація поширена анонімно чи під псевдонімом. В цьому випадку спростування здійснюється судом, проте воно поєднується ще з одним спеціальним способом захисту особистих немайнових прав, а саме – визнання інформації недостовірною. Мета застосування такого поєднаного способу ідентична до мети спростування і полягає в тому, щоб повідомити реципієнтів про те, що попередньо поширена інформація є недостовірною [4, с. 272].

Застосування цього способу можливе також і у випадках, коли фізична особа, яка поширила недостовірну інформацію, померла, а юридична особа, яка повинна спростувати цю інформацію, ліквідована. Більша ефективність такого способу захисту може бути досягнута у випадку, коли таке рішення буде сполучене із ще одним із способів захисту особистих немайнових прав, як публікація чи оголошення такого рішення у засобах масової інформації або його поширення іншим чином [4, с. 272].

Спеціальний порядок спростування недостовірної інформації передбачений для випадків, коли ця інформація набула поширення через документ, який прийняла (видала) юридична особа. У цьому випадку документ, який містить в собі таку недостовірну інформацію, що порочить особисті немайнові права фізичних осіб, має бути відкликаний. Але деякі науковці вважають, що такий спосіб не може бути визнаним достатнім. Тому для повної реабілітації фізичної особи доцільно було б застосовувати ще й знищення такого документа (з метою запобігти подальшому поширенню цієї інформації), а також видання іншого документа, в якому ця інформація або спростовується або викладена у правдивій формі [4, с. 272].

Коли ж право на повагу до честі, гідності та ділової репутації порушене внаслідок поширення недостовірної інформації в засобах масової інформації, то порядок спростування цієї інформації визначається спеціальним законом. Так, наприклад, коли неправдива інформація була поширена в друкованих засобах масової інформації, то її спростування повинне відбуватись у відповідності до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», де в ст. 37 передбачено, що спростування має бути набране тим же шрифтом і поміщене під заголовком «Спростування» на тому ж місці шпальти, де містилося повідомлення, яке спростовується. Щодо обсягу спростування, то воно не може більше ніж удвічі перевищувати обсяг спростовуваного фрагмента опублікованого повідомлення або матеріалу. При цьому забороняється вимагати, щоб спростування було меншим, ніж половина стандартної сторінки машинописного тексту. Скорочення чи інші зміни в тексті спростування заявника без його згоди не допускаються. Редакція зобов'язана в строк, що не перевищує одного місяця з дня надходження вимоги, опублікувати спростування і письмово повідомити заявника про строк і час публікації спростування у разі затримки або про відмову в його публікації, зазначивши підстави відмови [5]. Спеціальний порядок спростування та права на відповідь передбачений також і ст. ст. 64 та 65 Закону України «Про телебачення та радіомовлення». При спростуванні відомостей по радіо чи телебаченню суд може вказати органу масової інформації, щоб резолютивна частина судового рішення була зачитана диктором у тій самій передачі або циклі передач і в той самий час – не пізніше місяця

з дня набрання судовим рішенням законної сили. Редагування органом масової інформації тексту судового рішення або коментар до нього не допускаються. У такому ж порядку здійснюється оприлюднення відповіді особи, права якої порушено [7].

Спростування поширеної недостовірної інформації має здійснюватися незалежно від вини особи, яка її поширила. У порядку цивільного чи господарського судочинства не можуть розглядатися позови про спростування інформації, яка міститься, зокрема, у вироках та інших судових рішеннях, а також у постановках органів досудового слідства, висновках судових експертиз, рішеннях органів влади, місцевого самоврядування та інших відповідних органів, атестаційних комісій, рішеннях про накладення на особу дисциплінарного стягнення, для яких законом встановлено інший порядок оскарження. У такому ж порядку не можуть розглядатися наукові спори, тобто вимоги про спростування інформації наукового характеру [9, п. 17].

Інформація, зазначена у позовній заяві чи іншій заяві, адресованій суду, а також в процесуальних документах (запереченнях на позов, апеляційних чи інших скаргах тощо), може бути підставою для захисту гідності, честі чи ділової репутації, за винятком випадків, коли ця інформація була визначена підставою пред'явленого позову і стосувалася його предмету, була доказом у справі, а так само предметом апеляційного чи іншого перегляду в порядку, встановленому процесуальним законом [9, п. 17]. Не підлягають розгляду судами позови про захист гідності, честі чи ділової репутації, приниження яких відбулося внаслідок давання показань свідками, а так само іншими особами, які брали участь у справі, відносно осіб, які брали участь у тій справі, якщо наведена в них інформація була доказом у справі та оцінювалась судом при ухваленні судового рішення, оскільки нормами процесуальних кодексів встановлено спеціальний порядок дослідження та оцінки таких доказів [9, п. 17].

Не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній судовій практиці Європейського Суду з прав людини при тлумаченні положень ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9, п. 19].

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII, в якій зазначено, що інформацію з обмеженим доступом може бути поширено без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значущою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист, що відповідає практиці застосування Європейським Судом з прав людини ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6]. При поширенні недостовірної інформації стосовно приватного життя публічних осіб вирішення справ про захист їх гідності, честі чи ділової репутації має свої особливості. Суди повинні враховувати положення Декларації про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації, схваленої 12 лютого 2004 р. на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи, а також рекомендації, що містяться у Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканність приватного життя. Зокрема, у названій Резолюції зазначається, що публічними фігурами є особи, які обіймають державні посади і (або) користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті (у галузі політики, економіки, мистецтва, соціальної сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі) [9, п. 21].

У ст. 3, 4, 6 Декларації про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації зазначається, що оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодилися «виставити» себе на публічне політичне обговорювання, то вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. При цьому зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами [1]. У зв'язку із цим межа допустимої критики щодо політичного діяча чи іншої публічної особи є значно ширшою, ніж окремої пересічної особи. Публіч-

ні особи неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати [9, п. 21].

Відповідно до ст. 19 Конституції України, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. У свою чергу, ч. 1 ст. 34 Конституції України кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [2].

Суд не в праві зобов'язати відповідача вибачитися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачене у ст. 16, 277 Цивільного кодексу України [9, п. 26].

Разом із тим не суперечить закону визнання судом мирової угоди, за умовами якої сторони як спосіб захисту гідності, честі та ділової репутації фізичної особи передбачають вибачення перед потерпілим [9, п. 26].

Відповідно до ст. 278 Цивільного кодексу України має місце ще один спосіб захисту особистих немайнових прав фізичної особи – заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права. Мета застосування цього способу зводиться до того, що у випадку порушення особистого немайнового права фізична особа має право вимагати припинити поширення інформації, якою здійснюється це порушення [3].

Цей спеціальний спосіб захисту, як і передбачені вище, застосовується у випадку порушення особистих немайнових прав шляхом поширення інформації. Однак його принципова відмінність полягає в тому, що заборона поширення інформації є здебільшого превенційним заходом, оскільки спрямована на обмеження кола реципієнтів, які потенційно спроможні її сприйняти, в той час, коли спростування інформації спрямовується на повідомлення особам, які вже сприйняли цю інформацію, проте вона є неправдивою; заборона поширення інформації може бути застосована і у випадку поширення інформації, незалежно від того, чи вона є недостовірною, чи абсолютно правдивою. Основним для застосування такого способу захисту є те, що ця інформація порушує особисті немайнові права фізичних осіб, і тому він може бути застосований навіть у випадку дифамації; заборона поширення інформації орієнтована здебільшого на застосування до масових поширень інформації, якою порушуються особисті немайнові права, наприклад, шляхом публікації в газетах, книгах, розміщення цієї інформації в кінофільмах, телепередачах тощо [4, с. 273].

Однак, як правило, у випадку, коли зазначені носії інформації виходять у світ, то вже доволі важко відстежувати їх переміщення, а особливо це стосується газет, які реалізуються вроздріб, кінофільмів, телепередач, інформації, яка поширюється через комп'ютерну мережу Інтернет. Тому за доцільне видається застосовувати цей спосіб захисту у сукупності з іншими, наприклад, спростуванням, відшкодуванням майнової та/або моральної шкоди [4, с. 273].

Дослідження способів захисту честі, гідності та ділової репутації фізичної особи дозволяє зробити певні висновки:

1. Захист честі, гідності та ділової репутації фізичної особи може здійснюватися за допомогою різних способів. Способами захисту честі, гідності та ділової репутації можуть бути як загальні, так і спеціальні. До загальних способів захисту належать: припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення, відшкодування моральної (немайнової) шкоди. До спеціальних способів належать: спростування неправдивої інформації та суміжні способи захисту, а саме: право на відповідь, право вимагати припинення подальшого поширення інформації та визнання поширеної інформації неправдивою, заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права. Найефективнішим способом захисту цих порушених прав є судовий захист.

2. Позови про захист честі, гідності та ділової репутації фізичної особи мають значну специфіку, яка полягає у специфіці складу учасників цих відносин, у різних формах представлення засобів масової інформації, зокрема в сучасній електронній формі, у значно більшому резонансі справ, які пов'язані із публікаціями у ЗМІ, у підвищенні ролі ЗМІ в сучасний період розвитку демократії в Україні і наближенні України до європейських стандартів у сфері захисту прав як фізичних так і юридичних осіб, так і журналістів, у підвищенні відповідальності органів ЗМІ і журналістів, влади, кожного громадянина України у сфері захисту честі, гідності, ділової репутації.

Список використаних джерел

1. Декларація про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації. Схвалена Комітетом Міністрів Ради Європи (РЄ) 12.02.2004 на 872-му засіданні Постійних представників Міністрів закордонних справ країн – членів Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: за станом на 12.04.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: за станом на 19.01.2013 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40. – Ст. 356.
4. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 ч. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. – К.: Видавничий Дім Ін Юре, 2004. – Ч. 1. – 692 с.
5. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782 – XII: за станом на 12.12.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 1. – Ст. 1.
6. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII: за станом на 10.08.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
7. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-XII: за станом на 01.01.2013 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 10. – Ст. 43.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.05.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»: за станом на 27.02.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-v0004700-95>
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-v_001700-09
10. Попов Ю.В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи / Ю.В. Попов, К.Р. Федонюк // Юридична наука. – 2012. – № 2. – С. 27–31.

В статье рассматриваются способы защиты (как общие, так и специальные) чести, достоинства, деловой репутации физического лица с позиции установленных правовых норм, которые регулируют отношения, связанные с защитой этих личных неимущественных прав физического лица.

Ключевые слова: право на уважение чести, достоинства, неприкосновенность деловой репутации, физическое лицо, способы защиты, защита чести, достоинства, деловой репутации.

Article contains review of ways of protection (both general and specific) honor, dignity and goodwill of an individual in view of the established legal norms regulating relations connected with the protection of the non – property rights of the individual.

Key words: right to response honour, dignity, goodwill, an individual, methods of protection, protection of honour, dignity, goodwill.

Одержано 7.11.2013.